

Key words: geographical space, ethnics  
interferences

## SPAȚIUL GEOGRAFIC ȘI INTERFERENȚELE ETNICE (L'éspace géographique et les interférences ethniques)

### I. Muntele

Spațiul este o componentă inseparabilă a sistemului quadridimensional. În accepțiune geografică noțiunea de spațiu este limitată la acea parte a Universului în care, direct sau indirect, Terra este implicată în procesul uimitor al devenirii. Partea cea mai consistentă este alcătuită din acea zonă eterogenă în care sistemele sociale și cele naturale se interferează. Din această perspectivă spațiul geografic poate fi perceput ca un câmp multidimensional în care fluxurile de energie converg spre aceeași matcă dialectică a schimburilor perpetue. Fiecărei dimensiuni îi corespunde o fațetă a complexului spațial geografic, ce reflectă legătura intimă între acesta și celelalte complexe spațiale corespunzătoare diverselor ramuri ale cunoașterii. Multiple interferențe spațiale situează geografia în rîndul științelor de sinteză, la aceasta contribuind și caracterul continuu al spațiului geografic. Dinamica sa liniară rezistă lanțului ciclic de schimbări calitativ-cantitative, ce nu fac decît să-i perpetueze continuitatea.

Din acest punct de vedere interferențele etnice sînt o expresie vie a continuității spațiului geografic. Problematika delicată ce poate suscita controverse și interpretări subiective, impune o maximă obiectivitate atunci cînd sînt abordate aceste raporturi. Geograful are avantajul că le poate analiza într-o perspectivă complexă și nu unilaterală raportîndu-se celor două planuri de referință: cadrul natural văzut ca un complex biopedoclimatic și cel social cuprinzînd modalitățile de integrare a grupurilor umane în cadrul natural, gradul de utilizare și capacitatea de optimizare a acestei relații. Cele două planuri se interpătrund activ ducînd în cele din urmă la crearea unui specific geografic local.

Conceptul de interferență etnică presupune doi termeni: **interferență**, sinonim cu suprapunere, interpătrunderea a două sisteme, planuri de referință și **etnic**, ce desemnează o paletă de însușiri proprii unui anumit grup uman care-l disting de altele. Acest aspect calitativ poate merge și în sens invers pînă în structura intimă a grupurilor (ierarhice, clase sociale de ex.). Liantul care asigură coeziunea este cel mai des limba, mulată uneori pe tradiții sau caracteristici rasiale. La scară spațio-temporală se produce o continuă ierarhizare a acestor grupuri etnice diferențiindu-se nuclee în jurul cărora se produce o agregare în grupuri mult mai eterogene (popoare, națiuni). Se poate conchide că interferențele etnice sînt un fenomen social de suprapunere, interpătrundere a diferitelor sisteme socio-culturale, al cărui rezultat, derivat din caracterul său activ, îl constituie concurența dintre acestea, ilustrată prin consecințe, precum: suprimarea sistemelor socio-culturale slab agregate, contopirea celor convergente, ierarhizarea lor prin impunerea celor mai active etc.

Raportul cadru natural-interferențe etnice poate fi direct (de subordonare) sau indirect (de solidaritate feed-back). În cazul din urmă între grupul uman și cadrul natural se stabilesc o serie de legături afective ce se reflectă în dinamica cronospațială a peisajului umanizat și a componentei psiho-comportamentale. Din această solidaritate se naște de altfel specificul geografic local.

Aparent, cadrul natural fixează limitele interferențelor etnice. La scara timpului istoric însă aceasta se estompează pînă la dispariție, luînd naștere un complex de interferențe etnice a căror logică ține cont, printre altele, și de limitele impuse de cadrul natural. Raportul continuu-discontinuu dovedește inconsistența oricărei limite geografice, tranziția între unități naturale fiind de fapt o acumulare de discontinuități locale ce maschează în fond continuitatea. În același fel și interferențele etnice nu pot fi delimitate cu precizie ci doar orientativ, fiind deci o expresie a continuității spațiului geografic. Interferența începe de la individul izolat cu toată încărcătura lui etnică, specifică pînă la comunitățile mixte sau aflate în diverse faze de interesimilare.

În dinamica raporturilor cadru natural-interferențe etnice intervine și inegalitatea grupurilor ce vin în



contact (calitativă și cantitativă) ca și diferențierea spațială a peisajului umanizat. Geograful este interesat de gradul de optimizare a acestor raporturi fiind cel mai în măsură să definească complexele etnospatiale, a izola în spațiu teritorii sau a impune limite stricte. Adesea nivelul cultural-civilizațional are o influență dominantă asigurând grupului mai avansat, chiar minoritar, o suprașe pe toate planurile care duc în cele din urmă la asimilarea activă a grupului mai puțin avansat și mai numeros, nu fără a lăsa unele reziduuri etnice în ariile izolate. Exemplele de acest fel sînt numeroase.

Trebuie subliniat și caracterul maleabil, conjunctural al limitelor între etnii. La nivel macrospațial există de fapt un continuum etnic care face ca între segmentele a două grupuri aflate în contact să existe, adesea, mai multe similitudini decît între segmentele extreme ale aceluiași grup. Criteriul limbii utilizate folosit în mai toate clasificările etniilor, ar trebui completat cu cel etnorasial, etnocultural, care împreună ar reda mai distinct situația reală. Interferențele etnice traduc în primul rînd interferențele rasiale, cultural-civilizaționale. Sincretismul, simbioza care încearcă să topească în același creuzet particularitățile grupurilor, nu reușește cu adevărat decît pe tărîm lingvistic.

Factorii fizico-geografici au un rol important în dinamica interferențelor etnice, acționînd fie restrictiv, fie favorizant și determinînd, pe parcursul unor lungi perioade de evoluție, anumite particularități: adaptabilitatea la diversele componente ale mediului, specificul psiho-comportamental, nivelul cultural-civilizațional, predispozițiile spre universalism sau închistare.

Adaptabilitatea permite multor grupuri să-și conserve identitatea sau să reziste asaltului, invadatorilor mai puțin adaptați asimilîndu-i. Specificul psiho-comportamental în strînsă legătură cu factorii rasă, religie, limbă, creează anumite predispoziții spre universalism sau spre închistare. Există astfel grupuri nomade care deși nu păstrează o unitate de teritoriu fiind diseminate în spațiile etnice ale altor grupuri, conservă o unitate spirituală. Similar se prezintă și grupurile care monopolizează anumite activități pe fondul unei "diviziuni internaționale a muncii" (fie comerciale-evrei, armeni, fie pastorale-vlahii balcanici, de ex.).

Aceste particularități ale grupurilor umane își găsesc ilustrarea și prin mobilitatea populației care depinde destul de mult de condițiile de mediu. Intensitatea maximă se manifestă în lungul culoarelor sau în interiorul unor arii distincte cu facilități de comunicare (cîmpii, depresiuni, platouri) sau în zonele de contact (topografic, biogeografic dar și economic) ori de pasaj (peste fluvii, peste catenele muntoase prin pasuri). Mobilitatea amplifică de obicei interferențele etnice mai ales în ultimele secole pe fondul fluidizării traficului. Exemplele ilustrative sînt numeroase. Mai la îndemînă este cazul penetrației maghiare în interiorul Transilvaniei favorizată de largă deschidere a zonei colinare a Silvaniei prin culoarul Someș-Arieș-Mureș, ocolind cetatea de piatră a Apusenilor rămasă dominant românească. În altă parte a țării, Bucovina, infiltrația ruteană din ultimele secole s-a dirijat în lungul culoarelor pericarpatiche ale Prutului, Siretului și Sucevei ori pe văile Nistrului și Ceremușului, dislocînd elementul românesc prin asimilare, rămas dominant însă în zona submontană și imediat vecină (depr. Rădăuților, bazinul Siretului Mic etc). Aceași infiltrație a urmat în N. Basarabiei cursul Nistrului de unde s-a revărsat peste cumpăna de ape în bazinele superioare ale afluenților Prutului. La fel în Balcani, turcii au avansat în lungul Mării Negre sau al văii Mariței dispersîndu-se în zonele mai joase ale Deliormanului sau ale piemonturilor cîmpiei Tracice Superioare lăsînd aria montană slavilor sudici. Populațiile de pescari urmează de regulă țărmurile sau cursul marilor fluvii unde pot veni în contact cu grupuri de agricultori dependenți și ei de apă. Păștorii transhumanți urmăresc mereu zonele de contact (munte-cîmpie sau munte-depresiune) unde întîlnesc populație exclusiv agrară (piemontul asirian de ex. unde conviețuiesc kurzi și arabi sau depresiunile Tesaliei și Macedoniei unde aromânii se amestecă cu grecii și slavii).

Se poate conchide că astfel de interferențe etnice survin atunci cînd același spațiu este vizat de două comunități diferite (de ex. oaza, vizată atît de agricultorii sedentari cît și de nomazi).

Deși factorii fizico-geografici nu sînt exclusiv determinanți, atîrnă după cum se vede cel mai greu în dinamica raporturilor etnice favorizîndu-le sau impunîndu-le obstacole.

Un rol important îl au și frontierele, înțelese ca limite de demarcație politică. Aceasta mai ales în ultimele secole cînd societățile se înarmează cu un arsenal de reglementări care să le asigure securitatea. Rolul lor poate fi mai ales restrictiv atunci cînd sînt puțin permeabile dar și favorizant cînd contactele sînt intense.

Rolul lor trebuie privit și sub aspect demografic, cultural sau economic. Diferențele de acest ordin pot determina revărsarea peste frontieră a surplusului din țara vecină mai ales cînd nivelul dezvoltării economice este foarte diferențiat (din Italia spre Elveția de ex. sau din Mexic spre sudul S.U.A. etc.). Frontierele determină uneori și deplasări masive de populație, mai ales în urma războaielor (schimburile de populație acțiunile de purificare etnică, frecvente în secolul nostru), intervenția politicului poate determina schimbarea tabloului etnic al unei regiuni ocupate prin forță (cazul Bucovinei, al Basarabiei nu mai trebuie comentat dar situații identice sînt și în Asia Mică, Cipru, în fosta U.R.S.S. etc.). Deși rațiunea frontierei este de a limita interferențele etnice, ea nu le poate desființa atît de ușor. Pentru estomparea acestor realități e nevoie de mult timp iar istoria e departe de a trece fără frămîntări politice care afectează mai ales zonele de frontieră.



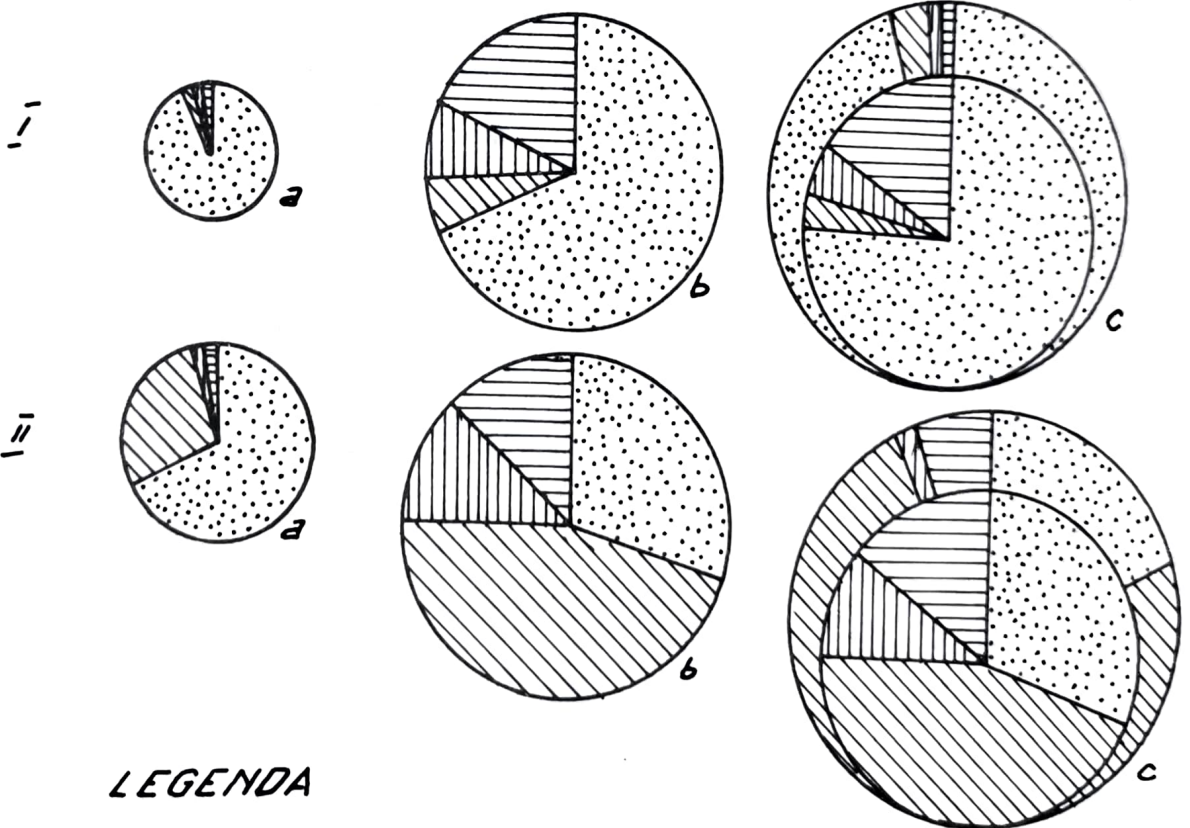
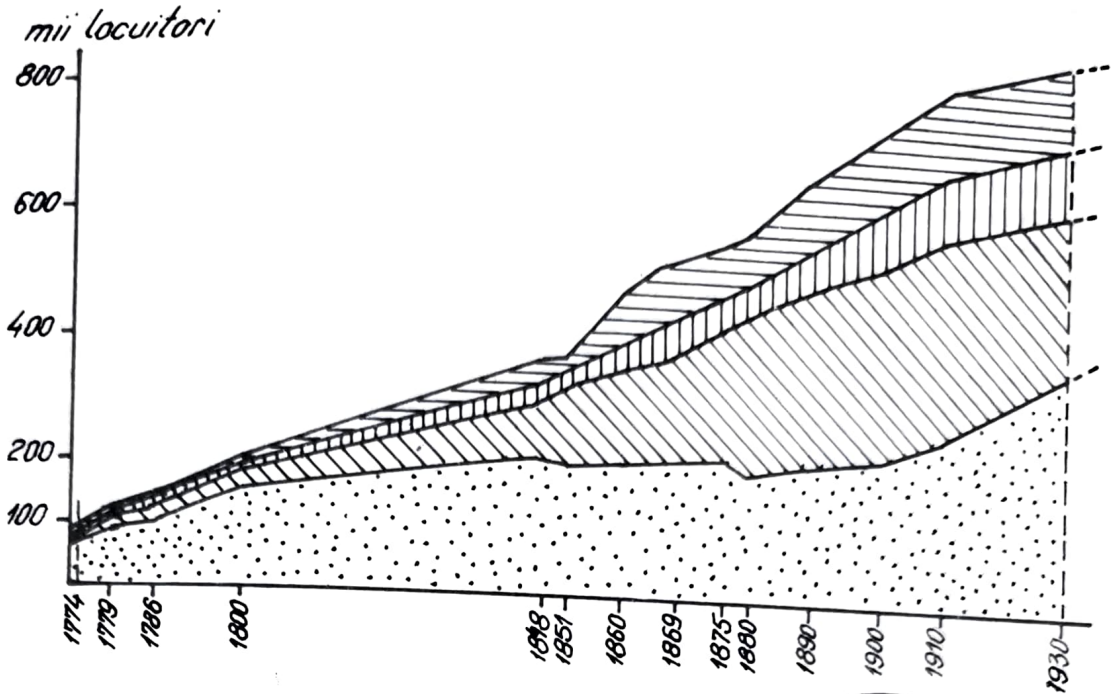
Ceea ce reușește o generație în sensul consolidării unității unui anumit teritoriu se poate distruge brutal când politica forței dictează.

Tendința modernă de transparență a frontierelor ascunde și avantaje și pericole. Avantajele vin atunci când pot fi sprijinite comunitățile din statele vecine iar pericolele când se declanșează o ofensivă culturală din partea vecinilor cu atât mai dură cu cât e ajutată de prezența unor numeroase comunități favorabile acestora ducând adesea la secesiune. Mult timp forța a impus un anumit status-quo dar tendința este de a reglementa situațiile de conflict pe cale pașnică deși confruntarea armată rămâne încă mai eficientă (Iugoslavia, Caucaz, Kashmir etc). Frontierele trebuie să înțeleasă ca zone firești de interferențe etnice iar încercările de a elimina acest rol nu au dus niciodată la rezultate pozitive. Cvasitotalitatea conflictelor interetnice apar în aceste zone. În aceste situații compromisul rezolvă de obicei diferendele. Practica conviețuirii interetnice arată că acestea oscilează între conflict și cooperare funcție de conjunctură, sprijin exterior, echilibru demografic și nu în ultimul rând, respectul reciproc. Sînt cazuri de comunități mixte care nu au ajuns niciodată la situații conflictuale, altele de cooperare prin subordonare (colonialism, ocupație, colaboraționism interetnic) dar și de permanent conflict, disimulat prin tratate adesea. Conflictelor invocate de părți pentru respectarea unui anumit status-quo sînt convocate și de organisme suprastatale în intenția de a obține influență în zonele de interes (Orientul Apropiat dar și în Iugoslavia). Conștientizarea inutilității stării de conflict interetnic, recunoașterea adevărului istoric sînt singurele căi de rezolvare a acestor situații dificile. În acest fel arsenalul de idei false care acreditează apartenența Bucovinei la Ucraina nu face decît să mărească suspiciunea și intoleranța de ambele părți ale frontierei actuale. Autonomizarea culturală a acestor zone este o necesitate și nu o amenințare la adresa grupului majoritar.

Problematica pe care o presupune raporturile dintre spațiul etnic și geografic este desigur mult mai vastă. S-ar putea vorbi despre rolul religiei, al rasei, al limbii în dinamica acestor raporturi însă exemplul ales spre ilustrare-Bucovina, este un caz de interferență etnică frontalieră motiv pentru care am și insistat asupra rolului frontierelor. Materialul grafic alăturat prezintă evoluția repartiției spațiale și a structurii etnice a grupurilor care au venit în contact în ultimele două secole în această parte a Moldovei istorice. Situația de la 1774, deci din preajma anexării, atestă o predominanță netă a elementului românesc. Zona de interferență etnică urmărea fosta graniță moldo-polonă remarcîndu-se predominanța românilor în zona de la confluența Ceremușului cu Prutul. Infiltrarea rutenă (huțulă) abia atinge bazinele superioare ale Siretului, Sucevei și Moldovei fără să determine areale dominante rutene. Insule pur românești se mai păstrau încă în zona Cozmenilor (Țopeni, Ivancăuți) în restul acestui areal proporțiile între ruteni și români erau sensibil egale. S-ar părea că infiltrarea huțurilor s-a produs mai de timpuriu, începînd cu bazinul superior al Ceremușului iar cea a rutenilor propriu-zisă mai recent, începînd cu mijlocul secolului al XVIII-lea, așa cum atestă și lucrarea lui Daniel Werenka "Topographie der Bukowina" (la Havrilești, Pohorlăuți, Sadagura, Șirăuți etc.). Este clar că anterior, întreg interfluviul Prut-Nistru era dominant românesc așa cum rezista încă și rezistă pînă astăzi pe stînga Prutului, aval de Cernăuți, deci la distanță de sursa de infiltrare. Direcțiile de expansiune a infiltrărilor rutene au urmat pe parcursul ocupației habsburgice, văile rîurilor (Siret, Suceava, Moldova, Ceremuș) urcînd pe afluenții Prutului (Derehului de ex.) dislocînd masa omogenă românească ce rezistă însă în regiunile mai ferite, submontane și montane ca și în cele de podiș din SE.

Avansul populației rutene a împins astfel limita interferențelor etnice tot mai spre sud-sud-est. În 1930 interfluviul Prut-Nistru și bazinul Ceremușului erau predominant rutene, grupuri reziduale românești rezistînd încă asimilării în bazinele superioare ale afluenților Prutului și Ceremușului (zona Bănila - Vilancea - Stănești-Drăcineț, arealul din jurul masivului Burdău) s-au acolo unde infiltrările s-au produs după 1775 (Ivancăuți, Rarancea, Toporăuți). Tabloul etnic al Bucovinei la 1930 devenise și mai complicat prin colonizarea germanilor, polonilor, lipovenilor, ungarilor, mai ales în zona predominant românească. Cooperarea interetnică a rutenilor și austriecilor avea ca scop evident diseminarea populației românești. Situația actuală atestă rolul frontierelor în dinamica etnică a unui spațiu. Zona de interferență etnică tinde să se stabilizeze în lungul acestei frontiere injuste. Dacă la sud de aceasta populația românească devine dominantă prin plecarea germanilor, ungarilor, evreilor ș.a., la nord este vizibilă tendința de asimilare forțată. Cifrele sînt grăitoare: în 1930 pe teritoriul actual al regiunii Cernăuți locuiau 800.610 locuitori din care 223.515 români (27,9%) și 380.924 (47,5%) ruteni. În 1989, recensămîntul oficial din fosta U.R.S.S. arată că din cei 940.801 locuitori numai 184.836 erau români (moldoveni) iar 666.095 ucraineni (19,8% față de 70,8%). Oricît de mulți români ar fi părăsit aceste teritorii după 1940, ar fi fost deportați sau asimilați, după aceeași dată cifra de 184.836 români pentru 1989 nu este concludentă. Estimările Societății "Mihai Eminescu" (320.000) par mult mai aproape de realitate. Dincolo de aceasta însă faptul că doar 57% dintre cei declarați români, utilizează frecvent limba maternă, atestă faptul că procesul de asimilare este foarte avansat încît putem afirma că singurele refugii ale populației românești au rămas doar ținutul Herței, bazinul Siretului și zona Boianului. Breșa produsă în zona Adîncata-Cuciurul Mare prin asimilarea populației românești poate elimina total interferența etnică din lungul actualei granițe. Aceasta în timp ce la sud de frontieră populația ucraineană (în special cea huțulă) și-a păstrat mult mai bine și proporția numerică și caracteristicile. Rezolvarea acestei

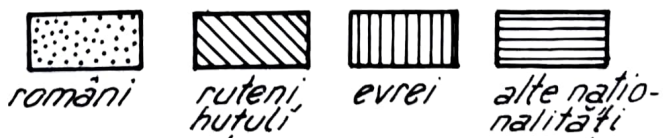
# EVOLUTIA SI STRUCTURA ETNICA A POPULATIEI BUCOVINEI



## LEGENDA

I a, b - Bucovina sudică c - Județul Suceava  
la 1775, 1930 ; la 1930, 1989

II a, b - Bucovina nordică c - Regiunea Cernăuți  
la 1775, 1930 ; la 1930, 1989





situații nu trebuie amînată sau ascunsă sub valul unor procente. Salvarea caracterului românesc al Bucovinei de Nord (reg.Cernăuți) trebuie întreprinsă acum cînd încă mai poate fi salvat ceva. Obținerea autonomiei culturale (inclusiv religioase) ar fi poate cea mai potrivită cale ce ar exclude suspiciunea de ambele părți. Zonele de interferență etnică sînt întotdeauna surse potențiale de conflict, tocmai de aceea soluțiile căutate trebuie să evite astfel de situații.

## BIBLIOGRAFIE

- Ancel J. (1938), *Géographie des Frontières*, Ed. Gallimard, Paris  
Febvre L. (1938), *La terre et l'évolution humaine*, Ed. Albin-Michel, Paris  
Mihăilescu V. (1963), *Geografia teoretică*, Ed. Acad., București  
Mihăilescu V. (1924), *Infiltrația rusească în Nordul Moldovei*, Ed. Socec., București  
Nistor I. (1991), *Istoria Bucovinei*, Ed. Humanitas, București  
Werenka D. (1878), *Topographie der Bukowina*, Lemberg  
Worobkiewicz E. (1893), *Die Geographische Statistischen Verhältnisse der Bukowina*, Lemberg  
\*\*\* (1975), *Moldova v epohu feudalizma*, vol.VII, A, B, Ed. Știința, Chișinău  
\*\*\* *Recensamîntul populației din decembrie 1930*, vol.II

## Résumé

Le problème des interférences ethniques est une question pluridisciplinaire. Du point de vue géographique elles sont l'expression vive de la continuité de l'espace géographique. Y interviennent la topographie de la surface terrestre, les enjeux sociaux (religion, langue, culture, civilisation etc) qui déterminent le caractère dynamique des rapports spatiales des interférences ethniques.

Le rôle des frontières est aussi important. Leur dynamisme implique une dynamique des enjeux ethniques. L'exemple de la Bucovine y est illustratif. La limite des interférences ethniques située le long de la frontière moldo-polone au 1775, s'est déplacée sous l'occupation autrichienne vers sud-sud-est et après 1940 elle tend se stabiliser au long de la frontière dictée par le pacte Molotov-Ribentrop. L'impénétrabilité de ce frontière et le caractère oppressif de la société soviétique a déterminé une forte poussée assimilatrice qui tend à étouffer les dernières refuges de la population roumaine, dominante il y a deux siècles. La situation c'est totalement différente au sud de la frontière. L'unique solution reste l'autonomie culturelle des roumains de ces régions anexiées par l'ex.-U.R.S.S., autrement les situations conflictuelles peuvent dégénérer jusqu'à la guerre.

Universitatea "Al. I. Cuza" Iași